

Kriminologi och kön

Kriminologins blinda fläck

Förståelse för hur skadliga element i könsrollerna utsätter kvinnor och män för olika risker påverkar möjligheterna att söka och få hjälp. Kunskap om detta är viktigt för brottsförebyggandet, brottsofferarbetet och kriminalvården. Den bristande genusanalysen inom kriminologin får konsekvenser också för kriminalpolitik och förebyggande åtgärder. **Maria Normann** kritiserar könsblindheten inom kriminologin.

Kriminologi kan beskrivas som det tvärvetenskapliga studiet av brott och så kallat avvikande beteende och den sociala kontrollen av det. Kriminologin inkluderar teorier om brottslighetens orsaker, straff, rättsväsendet, förebyggande, polisforskning, terrorism, kriminalstatistik med mera. **Cecile Höigård** anser att de kriminologiska forskarnas roll är att vara samhällsbeskrivare och kritiker.

Kriminologins problem är att den inte tar itu med genus – trots att majoriteten av de människor vars handlingar kriminologin undersöker är män, har den genusvetenskapliga ansatsen varit svag. Särskilt skevt blir kriminologins och genusvetenskapens förhållande i det delområde av kriminologin som strävar efter att förklara brottslighetens orsaker.

Vattentät vetenskap?

Kriminologin är en vetenskap som berör frågor många människor har ett känslomässigt förhållande till. Namnet kriminologi får en hel del människor att associera till snaskiga och medialt exponerade brott som berör – vålds- och sexualbrott, omfattande ekonomiska brott, frihetsberövande. Trots att man som kriminolog kan få ett mer avspänt förhållande till snaskigheterna är vi också människor och därmed sällan fullständigt neutrala eller objektiva inför våra verksamhetsfält.

Det är bra att komma ihåg att kriminologin sällan har tillgång till omfattande och "sann" information om brott och avvikande beteende. Det är trots allt en verksamhet som inte karaktäriseras av öppenhet och synlighet. En hel del undersökningar görs till exempel om fångar, men de representerar ju inte alla som begått brott utan bara dem som åkt fast och dömts. När man talar om brott är det även viktigt att skilja på upptäckt brottslighet och uppskattad brottslighet, det är två tal som ibland markant skiljer sig från varandra. Till exempel uppskattar polisen att bara ca 10 % av de 40 000-60 000 kvinnor som utsätts för våld av en närstående man anmäler det till polisen.

Den osynliga mannen

Män löper klart större risk än kvinnor för bland annat att marginaliseras, begå brott och självmord, liksom att begå eller utsättas för våld och rusmedelsmissbruk. En av kriminologins tydligaste forskningsresultat är att unga män är den brottsaktivaste samhällsgruppen. I den kriminologiska forskningens mainstreamfåra har forskningen och teorierna främst handlat om män. Detta gäller även forskningen och teoribildningen kring orsakerna till brott. Det kan bero på att flertalet av både forskarna och forskningsobjekten – gärnings-

personerna – är män. Trots detta har kön eller genus alltså inte på allvar uppmärksamats som en faktor i teoribildning eller forskning.

Kriminologin har sökt orsaker till brottslighet både på individuella och strukturella plan. Teorierna granskar biologi, neurologi, psykologi, sociala förhållanden, familjeförhållanden, klass/socioekonomisk status, stämpling, social kontroll, inlärning, samhälleliga orättvisor och ojämlikheter, social- och kriminalpolitik med mera. Men trots att de olika teorierna ur egen synvinkel ger perspektiv på orsakerna till avvikande och brottsligt beteende, beaktar eller förklarar de mycket sällan just mäns högre frekvens av brottsligt och avvikande beteende eller skillnader i kvinnors och mäns brottslighet eller konformitet. Varken i teorier eller i till exempel kriminalstatistik beaktas kvinnors och mäns olika sociala verkligheter.

Kriminologins mansnorm syns bland annat i frågeställningen om varför kvinnor begår så få brott. Frågeställningen speglar att mäns högre brottslighet ses som norm och kvinnors lägre brottslighet som något avvikande. Man kunde tvärtom utgå från kvinnors lägre brottslighet och formulera frågan tvärtom: varför begår fler män brott?

Androcentrismen i kriminologin kommer fram i det till synes neutrala bruket av begrepp och forskning om ungdomsbrott, återfallsförbrytare, brottslighetens orsaker etc. En närmare granskning blottar många

gångar att vad som egentligen avses är *manliga* ungdomsbrottslingar, *manliga* återfallsförbrytare eller orsakerna till *mäns* brottslighet. Ofta skiljer inte kriminologerna heller på kön, genus och kvinnor. Till exempel uppfattas kön och genus handla främst om kvinnor, vilket osynliggör mäns

”Rädslan för könsfrågor bidrar till att viktiga slutsatser inte kommer fram”

genus. Då kön beaktas handlar det mest om att se kön som oberoende faktor i till exempel kriminalstatistik, men utan det socialkonstruktivistiska greppet om kön som genusteori inbegriper.

Feminismens intåg

Då kvinnor kom in på den vetenskapliga arenan på 1960-70-talet under den andra vågens feministiska rörelse kritiserade de även den kriminologiska vetenskapen för att ge sken av att vara könsneutral. Kvinnoforskningen och kvinnorörelsen medförde att man inom kriminologin uppmärksammade mäns våld mot kvinnor och barn, förde fram nya förståelser och tolkningssätt av prostitution, våld, och kvinnors brottslighet. Tack vare kvinnorörelsen fästes även uppmärksamhet vid brottsoffren och ett nytt delområde inom

CRIME SCENE DO NOT CROSS CRIME SCENE DO NOT CR

Skiftande normer

Med "brott" avses handlingar som kriminaliserats genom lag. Lagen täcker inte alla handlingar som kan framstå som oönskade eller avvikande, och man talar därför också om "avvikande", "nonkonformt", "antisocialt", "normöverskridande" eller "oönskat beteende". Man måste minnas att vad som kan anses vara avvikande,

oönskat etc. är starkt kontextbundet: till tid, samhällsform med mera. Exempelvis är inte häxeri och hädande allvarliga brott längre. Även begreppen är kontextbundna, begrepp som "omoraliskt" eller "perverst" beteende har övergivits åtminstone i modern västerländsk kriminologi.

Som en motsats till brott eller avvikande beteende kan man använda begreppet "konformt beteende", vilket innebär beteende som inte bryter mot lag eller samhällets normer. Orsakerna till konformt beteende har studerats mindre än orsakerna till nonkonformt beteende inom kriminologin.

Fiktiv normalitet

"Normalpopulation" innebär jämförel-

segruppen som till exempel fångar eller missbrukare jämförs med. Normalpopulationen anger den "övriga" befolkningens medeltal, till exempel hur många som är dömda för något eller gått ut grundskolan. I jämförelser fäster man sällan uppmärksamhet vid normalpopulationens variation av avvikande och oönskat beteende. Med tanke på till exempel hur vanligt det enligt polisens uppskattningar och offerundersökningar verkar vara med mäns våld mot kvinnor, mobbning i skolan, stöld och trafikbrott, och hur relativt sett få fall som enligt statistiken upptäcks eller döms, måste ju den största delen av gärningspersonerna ingå i normalpopulationen som man jämför de upptäckta fallen med.

Det kan verka som om normalpopula-

”Kriminologins mansnorm syns bland annat i frågeställningen om varför kvinnor begår så få brott”

kriminologin har växt fram, viktimologin, det vill säga offerlära.

Kriminologen **Carol Smart** som på 1970-talet grundligt kritiserade kriminologin för dess genusblindhet har sagt att det är svårt att se vad kriminologin kan erbjuda feminism. **Antu Sorainen** som forskat i rättegångar om otukt/osedlighet mellan kvinnor på 1950-talet (under tiden då homosexualitet var ett brott), har spunnit vidare på Smarts resonemang och menar att det också är svårt att se vad kriminologin kunde erbjuda queer-forskningen. Enligt Sorainen har kriminologins heteronormativitet och dess till synes obotliga könsblindhet lett till att kvinnliga kriminologer byter bransch. Sorainen menar att en queerteoretisk synvinkel öppnar upp för att kritiskt granska kriminologins historia, undersökningsmetoder, förhållningssätt till sexualitet och kön etc. som präglats av deterministiska och rashygieniska inslag.

Att kunna se det uppenbara

Oviljan inom kriminologin till att ta in genusperspektivet är inte unikt i den vetenskapliga världen. Denna ovilja kan bero på misstro till genusvetenskap som vetenskap. Ett hinder kan också vara motviljan till att problematisera kön överhuvudtaget, och särskilt motviljan hos ett i huvudsak manligt forskar- och vetenskapsmannakollektiv till att problematisera sin egen könskategori.

Kriminologen **Jenny Karlsson** beskriver hur hon av rädsla för att verka ovetenskaplig och subjektiv inte vågade använda feministisk teori i sitt examensarbete om domar i våldtäktsmål. Det är en uppfattning som drabbar feministisk

teori och genusvetenskap än i dag. **Janne Kivivuori** skriver att trots att den feministiska kritiken av till exempel rutinaktivitetsteori har lovande synpunkter, så ter sig kritiken inspirerad av en moralisk indignation och ett patos som i sig är förståeliga, men stör den vetenskapliga förklaringsansatsen.

Karlsson citerar **Hanns von Hofer**, professor i kriminologi, som har en beaktansvärd poäng i sammanhanget: ”att avfärda den verklighetskonstruktion som man personligen inte gillar som ideologisk är begripligt som politisk strategi men löser inte det bakomliggande vetenskapsteoretiska problemet. Uppfattningen av vetenskap som en neutral och objektiv verksamhet borde ju starkt ifrågasättas inom kriminologin mot bakgrunden att det är en vetenskap av män om män men utan ett kritiskt förhållande till maskulinitet som något problematiskt eller socialt konstruerat.”

Att feministisk eller genusorienterad kriminologisk teori inte tas på allvar syns i att de sällan representeras i kriminologiska grundböcker eller får samma utrymme som mer etablerade teorier, även om dessa är teorier som redan övergetts, till exempel evolutionistisk och deterministisk kriminologi.

Genus – en viktig pusselbit

Kriminologin skulle ha mycket att vinna på att tillämpa ett genusvetenskapligt perspektiv. Vetenskap som saknar ett öppet och nyfiket förhållningssätt till förklaringsmodeller leder bland annat till att teoribildningen hämmas. Haltande teorier och ofullständig forskning – som bortser från faktorer som är viktiga i sammanhanget – leder till kvalitetsproblem i den praktiska tillämpningen och slösar därmed på samhällets resurser.

Genusmedvetna kriminologer har jobbat för att synliggöra att kriminologins fokus på män i allra högsta grad handlar om kön och genus och att värdefull kunskap förloras när man inte uppmärksammar det. Att granska kriminologin ur ett genusperspektiv handlar både om att granska hur män och maskulinitet hanteras i teori och forskning och att lyfta in kvinnor som forskningssubjekt. Ett genusvetenskapligt angreppssätt bidrar till att belysa mäns högre och kvinnors lägre brottslighet, kvinnors ökade brottslighet och orsakerna till brottsligt beteende. Man kunde komma närmare svaret på frågan varför vissa begår brott och andra inte.

När forskningschefen för Rättspolitiska forskningsinstitutets kriminologiska avdelning, Janne Kivivuori, listar den moderna kriminologins budskap till den praktiska politiken berör ingen av punkterna kön. Trots att **Ulf Dahlquist** på det svenska Brottsförebyggande rådet redan 1999 anmärkte att om statliga utredningar inte inbegriper ett genusperspektiv får kunskapen om genus heller ingen betydelse för den politik som förs. Då de ofullständiga teorierna och forskningsresultatens tillämpas i praktiken leder det till sämre förutsättningar för att verkligen angripa problem på önskvärd sätt. Inte minst möjliggör ett genusperspektiv alltså målorienterade insatser.

Maria Normann är kriminolog och feminist, har jobbat med sexualofstran för unga och som kriminalvårdare, och arbetar för närvarande med rusmedelsförebyggande för barn och unga. mnormann@abo.fi

(Litteraturhänvisningar och lästips finns på hemsidan)

DOSS CRIME SCENE DO NOT CROSS CRIME SCENE DO NOT CROSS CRIME SCENE DO NOT CROSS CR

tionen är det normala, som det avvikande ska speglas mot. Om inte normalpopulationens oönskade beteende ifrågasätts finns det risk att det uppfattas som en acceptabel norm.

Ord med bagage

”Gärningsman” är den person som begått en handling som juridiskt definieras som brottslig. För att synliggöra att inte endast det manliga könet begår brottsliga handlingar används även termen ”gärningsperson”, som lättare kan associeras också till kvinnor.

Om brottet riktas mot en person kallas denna ”offer”. Men en person kan också vara offer i ett vidare perspektiv, för bristande omsorg, förtryck och så vidare. Brottoffret kan också kallas skadelidan-

de. Som ett positivare begrepp har ”överlevare” föreslagits, då offerbegreppet kan ge en bild av offer är viljelösa och svaga.

Könade uppfattningar

”Kön” används ofta om människans biologiska/genetiska könstillhörighet, medan ”genus” innebär den sociala och socialt konstruerade aspekten av könstillhörigheten. Genus är ett vidare begrepp än könsroll i och med att det inte huvudsakligen eller enbart syftar på en viss identitet utan också på hur könsskillnader konstrueras i social interaktion. Att se genus/kön som en social produkt är inte detsamma som att förneka fysiska skillnader mellan människor, utan att uppmärksamma att vår uppfattning om vad som är biologiskt är kulturell.

Genusvetenskap är en akademisk tvärvetenskaplig disciplin som främst fokuserar på att synliggöra och analysera den sociala konstruktionen av män och kvinnor hur denna konstruktion upprätthålls och vad den får för konsekvenser. Även frågor om sexualitet, klass, etnicitet eller andra typer av maktförhållanden kan inkluderas i ett genusvetenskapligt perspektiv när genus är den gemensamma nämnaren.

Upplösande teori

Den institutionaliserade queerteorin säger att en persons könsidentitet helt eller delvis är en social konstruktion, och att enskilda individer därför inte fullständigt kan beskrivas i sexuell mening med formuleringar som ”homosexuell”

eller ”kvinna”. Teorin motsätter sig normgivande heterosexualitet och kategorisering enligt sexualitet, liksom de gruppidentiteter som sedan byggs upp där en skarp distinktion görs mellan ”vi” och ”de”.

Queerteorin anses ha sina rötter i amerikansk gayaktivism, fransk post-strukturalism, feministisk forskning och lesbisk feminism. Teorin har använts både i identitetsskapande sammanhang och som analytiskt redskap inom queer-forskningen. Queerteori kan också användas för att ”upplösa” definitioner satta av andra än dem som de används om, tex ”bög” eller ”man”.

Maria Normann
mnormann@abo.fi